

**Polish Academy of Sciences
Institute of Philosophy and Sociology**

European Studies Unit

Working paper no. 2/2015

Katarzyna Andrejuk

**Postawy wobec imigrantów w świetle wyników Europejskiego
Sondażu Społecznego 2014–2015. Polska na tle Europy.**

Warsaw, December, 2015

Abstrakt

Badanie postaw wobec imigrantów nabiera szczególnej wagi w kontekście intensyfikacji migracji do Polski (jak również innych krajów europejskich), jak też w związku z kryzysem uchodźczym w Unii Europejskiej. Zagadnienie to obejmuje zarówno kwestie postrzegania mieszkających w danym kraju społeczności imigranckich, jak również zapatrywania i oczekiwania odnoszące się do kwestii polityki wielokulturowości, na przykład obowiązku przyjmowania cudzoziemców (w tym uchodźców). Postawy wobec imigrantów były badane w najnowszej (siódmej) edycji Europejskiego Sondażu Społecznego, którego wyniki przedstawione są poniżej. Jak pokazują rezultaty ESS, niektóre zjawiska w sferze postaw wobec imigrantów mają charakter dość trwały i stanowią powtórzenie trendów pojawiających się w badaniu przeprowadzonym trzynaście lat temu. Przede wszystkim, respondenci w państwach europejskich biorących udział w ESS wykazują bardziej otwarte postawy wobec imigrantów z państw europejskich niż wobec imigrantów z państw pozaeuropejskich. Podobna prawidłowość występuje w przypadku pytań o imigrantów tej samej lub różnej rasy / grupy etnicznej. Deklarowane postawy wobec imigrantów tej samej rasy lub grupy etnicznej są bardziej przychylne niż postawy wobec imigrantów innej rasy lub grupy etnicznej. W porównaniu z 2002 r. nastąpiła natomiast polaryzacja postaw: respondenci w państwach oceniających migrację jako wpływającą pozytywnie na gospodarkę i kulturę umocnili się w swoich poglądach; podobnie respondenci w państwach gdzie średnie oceny migracji były niskie w edycji ESS 2002, jeszcze gorzej oceniają efekty migracji na gospodarkę i kulturę kraju. Polska jest w czołówce państw europejskich, których respondenci deklarują otwartość wobec uchodźców. Poza tym, postawy Polaków wobec uchodźców są porównywalnie przychylne jak w przypadku imigrantów w ogóle (zarówno cudzoziemców z tej samej grupy etnicznej, jak i z różnych grup etnicznych). Z kolei w przypadku respondentów z innych europejskich państw postawy wobec uchodźców są zazwyczaj mniej otwarte niż wobec imigrantów w ogóle.

Słowa kluczowe: postawy wobec imigrantów, Europejski Sondaż Społeczny

Postawy wobec imigrantów w świetle wyników Europejskiego Sondażu Społecznego 2014-2015 – Polska na tle Europy

Wstęp. Pojęcie postawy.

Badanie postaw wobec imigrantów nabiera szczególnej wagi w kontekście intensyfikacji migracji do Polski (jak również innych krajów europejskich), jak też w związku z kryzysem uchodźczym w Unii Europejskiej. Zagadnienie stosunku do imigrantów obejmuje zarówno kwestie postrzegania mieszkających w danym kraju społeczności imigranckich, jak również zapatrywania i oczekiwania odnoszące się do kwestii polityki wielokulturowości, na przykład obowiązku przyjmowania cudzoziemców (w tym uchodźców). W najnowszej edycji

Europejskiego Sondażu Społecznego znalazł się moduł dotyczący postaw wobec imigrantów, przygotowany m.in. przez badaczy z Uniwersytetu z Oxfordu i Uniwersytetu z Zurychu. Poniżej zaprezentowane są wstępne wyniki na podstawie materiałów z badań, które zostały udostępnione w końcu października 2015.

Porządek poniższego artykułu jest następujący: po wstępnych uwagach metodologicznych, analizowane są oceny zjawiska imigracji oraz postawy wobec imigrantów w różnych sferach życia: kulturowej, gospodarczej, kontaktów osobistych. Można będzie też porównać te dane z wynikami z 2002 r., kiedy były zadawane te same pytania. Następnie przedstawię, jak różnicują się postawy wobec imigrantów w zależności od tego czy pytanie dotyczy cudzoziemców z państw europejskich oraz pozaeuropejskich, a także jak kształtują się postawy wobec uchodźstwa. Na koniec skupię się na przypadku Polski, analizując bardziej szczegółowo odpowiedzi na wybrane pytania udzielane w Polsce.

Najważniejsze pojęcie teoretyczne używane w niniejszym tekście to termin „postawa”, który wymaga zdefiniowania. Jak podaje M. Marody (1976), pojęcie to zostało wprowadzone przez Floriana Znanieckiego i Williama Thomasa (w pracy „Chłop polski w Ameryce”) dla oznaczenia procesów indywidualnej świadomości, które kształtują zarówno rzeczywiste, jak i potencjalne reakcje każdej jednostki wobec społecznego świata. W ich definicji, postawa jest zawsze postawą wobec jakiejś wartości, wobec jakiegokolwiek faktu mającego empiryczną treść dostępną dla członków określonej grupy społecznej. M. Marody odwołuje się też i popularyzuje definicję S. Nowaka, która wydaje mi się najbardziej adekwatna do celów niniejszej analizy. Zgodnie z tą definicją „postawą jest ogół względnie trwałych dyspozycji do oceniania tego zjawiska i emocjonalnego nań reagowania, oraz ewentualnie towarzyszących tym emocjom i ocenom względnie trwałych przekonań, o naturze i właściwościach tego przedmiotu oraz względnie trwałych dyspozycji do zachowania się wobec tego przedmiotu” (Marody 1976). W tej definicji przez postawę rozumie zatem konstrukcję składającą się z elementów poznawczych, emocjonalnych i z aktywnych działań jednostki wobec danego zjawiska (Marody 1976; Nowak 1973). Ponieważ pytania zadawane respondentom Europejskiego Sondażu Społecznego dotyczą bardzo różnych aspektów postrzegania obcokrajowców, można je uznać za wszechstronne narzędzie badania postaw.

Europejski Sondaż Społeczny – uwagi metodologiczne

W 7 rundzie Europejskiego Sondażu Społecznego wzięli udział respondenci z 22 krajów (w tym dostępne są dane nt. 15 krajów, a 7 krajów nie opublikowało jeszcze wyników). Nie

wszystkie pytania były zadawane w każdym kraju – np. w części analiz nie ma Czech, Estonii, jeśli dany fragment kwestionariusza był ominięty. Próby są dobierane losowo i są reprezentatywne dla struktury populacji poszczególnych krajów, respondentami są osoby w wieku od 15 lat wzwyż (bez górnej granicy wieku) – do próby dobierani są mieszkańcy danego państwa bez względu na ich obywatelstwo, przynależność narodową i język.¹ W większości badanych krajów badanie przeprowadzono na przełomie 2014 i 2015 r., natomiast w Polsce było realizowane najpóźniej IV-IX ‘15.

European Social Survey, 7 edycja – czas przeprowadzenia badania w poszczególnych krajach oraz liczba respondentów/ odsetek uzyskanych odpowiedzi

Kraj	Okres prowadzenia badania	Liczba przeprowadzonych wywiadów	Response rate
Austria	14.10.14-05.05.15	1 795	51.6
Belgia	10.09.14-01.02.15	1 769	57.0
Czechy	24.11.14-09.02.15	2 148	67.9
Dania	12.09.14-17.02.15	1 502	51.9
Estonia	07.09.14-29.12.14	2 051	59.9
Finlandia	03.09.14-09.02.15	2 087	62.7
Francja	31.10.14-03.03.15	1 917	50.9
Niemcy	18.08.14-05.02.15	3 045	31.4
Irlandia	04.09.14-31.01.15	2 390	60.7
Holandia	08.09.14-15.01.15	1 919	58.6
Norwegia	20.08.14-08.01.15	1 436	53.9
Polska	17.04.15-14.09.15	1 615	65.8
Słowenia	09.10.14-01.02.15	1 224	52.3
Szwecja	01.08.14-30.01.15	1 791	50.1
Szwajcaria	29.08.14-20.02.15	1 532	52.7

Zródło: <http://www.europeansocialsurvey.org>

¹ Kraje, które wzięły udział w ESS edycji 7, ale dane nie były dostępne w czasie pisania raportu: Węgry, Izrael, Łotwa, Litwa, Portugalia, Hiszpania, Wielka Brytania.

Jak zmieniały się postawy wobec imigrantów w porównaniu z 2002 rokiem?

Część pytań została powtórzona i była już wcześniej zadana w edycji European Social Survey z 2002 roku, czyli również w momencie szczególnie trudnym z punktu widzenia wielokulturowości – po zamachach terrorystycznych w Stanach Zjednoczonych (2001) oraz związanej z nimi panice moralnej dotyczącej imigrantów muzułmańskich. W okresie pomiędzy analizowanymi rundami ESS też miały miejsce wydarzenia, które mogły mieć wpływ na otwartość lub brak otwartości społeczeństw przyjmujących wobec imigrantów: zamachy terrorystyczne w Madrycie (2004) oraz Londynie (2005), kryzys gospodarczy który w 2009 r. dotknął większość państw europejskich (z wyjątkiem Polski).

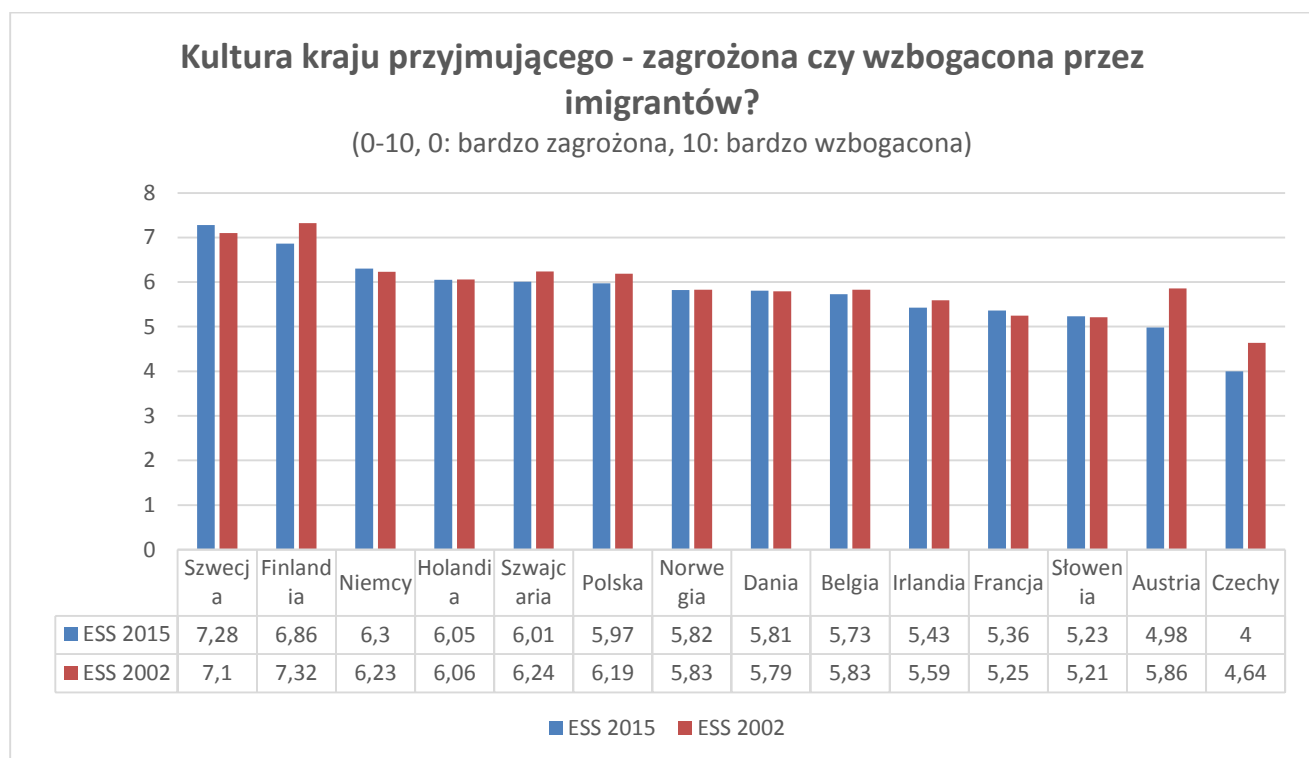
W Polsce kontekst pytań zadanych w najnowszej (2015) edycji ESS jest inny niż trzynaście lat temu. Państwo wstąpiło Unii Europejskiej (2004); w związku z otwarciem rynków pracy poszczególnych państw członkowskich, nasiliła się migracja z Polski do państw unijnej „piętnastki”. Ale też przyjmujemy coraz więcej imigrantów zarobkowych spoza Unii. Dokonane zostały znaczące zmiany w przepisach o cudzoziemcach, ułatwiające pobyt i pracę w Polsce: uchwalono ustawę z 7 IX 2007 o Karcie Polaka, ułatwiającą przyjazd do Polski oraz integrację na rynku pracy migrantom z państw byłego Związku Radzieckiego, którzy legitymują się polskim pochodzeniem. Weszła w życie nowa zmieniona ustawa z 12 XII 2013 o cudzoziemcach. Część zmian po 2004 r. dostosowywała polskie prawo migracyjne do dyrektyw unijnych, np. wprowadzając instytucję długoterminowego rezydenta.

Ponadto w polskim dyskursie medialnym silnie zaistniała w ostatnich latach kwestia kryzysu demograficznego i starzenia się społeczeństwa, w związku z tym pojawiają się często pomysły przyjmowania imigrantów zarobkowych jako element przeciwdziałania niekorzystnej sytuacji na rynku pracy i spodziewanego za kilka dekad wysokiego odsetka osób nieaktywnych zawodowo. Porównanie odpowiedzi na takie same pytania udzielane obecnie i trzynaście lat temu umożliwia prześledzenie zmiany postaw dotyczących imigrantów.

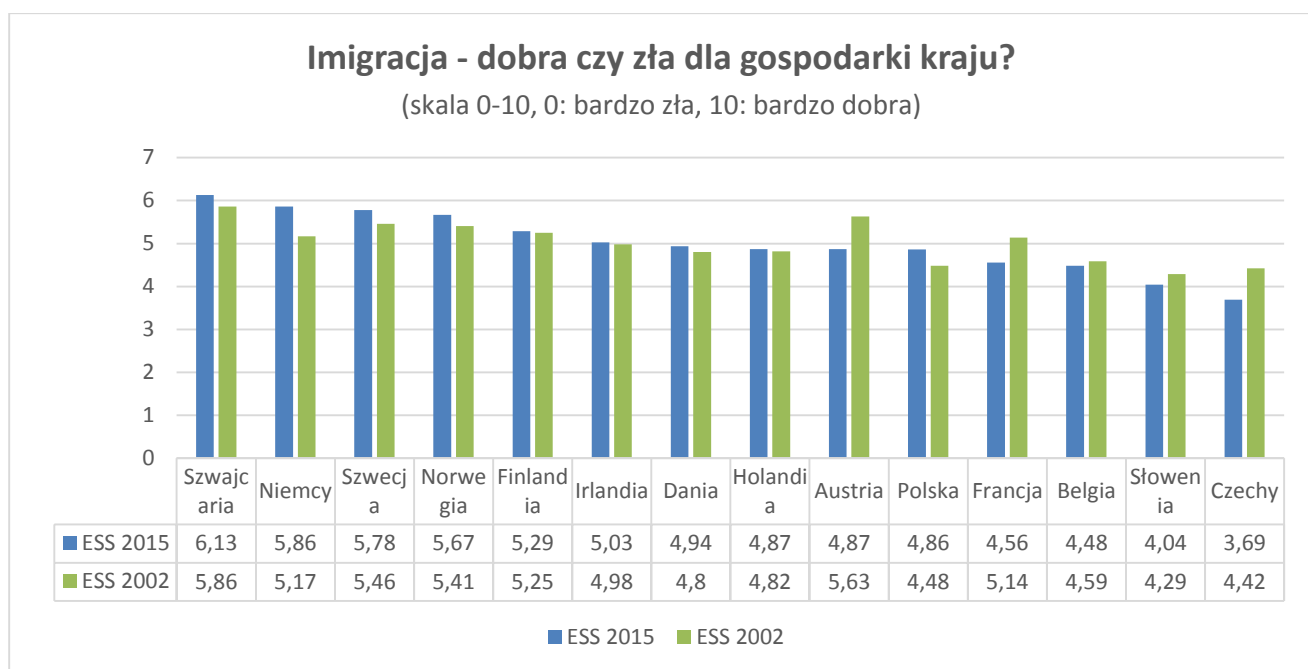
Wstępne wyniki badania pokazują, że Polska sytuuje się w środku skali, tj. wśród państw europejskich średnio przychylnych imigrantom. Zdecydowanie bardziej pozytywnie oceniany jest wpływ imigrantów na kulturę Polski oraz jej wzbogacenie, natomiast mniej przychylnie oceniany jest wpływ imigrantów na polską gospodarkę. Dla wszystkich prezentowanych na wykresie krajów występuje ta prawidłowość: znaczenie imigracji dla kultury kraju przyjmującego jest oceniane bardziej pozytywnie niż znaczenie imigracji dla gospodarki kraju

przyjmującego. Ta prawidłowość występowała podczas badania w 2002 roku i tak samo jest obserwowana w deklaracjach składanych w 2015 roku.

Najbardziej korzystnie oceniają zjawisko imigracji mieszkańcy Niemiec oraz państw skandynawskich (w szczególności Szwecji i Finlandii – odnośnie wpływu imigracji na kulturę państwa przyjmującego oraz Szwecji i Norwegii – odnośnie wpływu imigracji na gospodarkę państwa przyjmującego). W porównaniu do sytuacji w 2002 r., respondenci z Polski korzystniej oceniają wpływ imigrantów na gospodarkę państwa, ale nieco mniej korzystnie ich wpływ na polską kulturę. Powodem może być właśnie powracające w dyskursie medialnym przedstawienie imigracji jako wartościowej dla gospodarki, dającej możliwość rozwiązania problemów demograficznych Polski, problemu starzenia się społeczeństwa.

Źródło: ESS 2014-2015 oraz ESS 2002

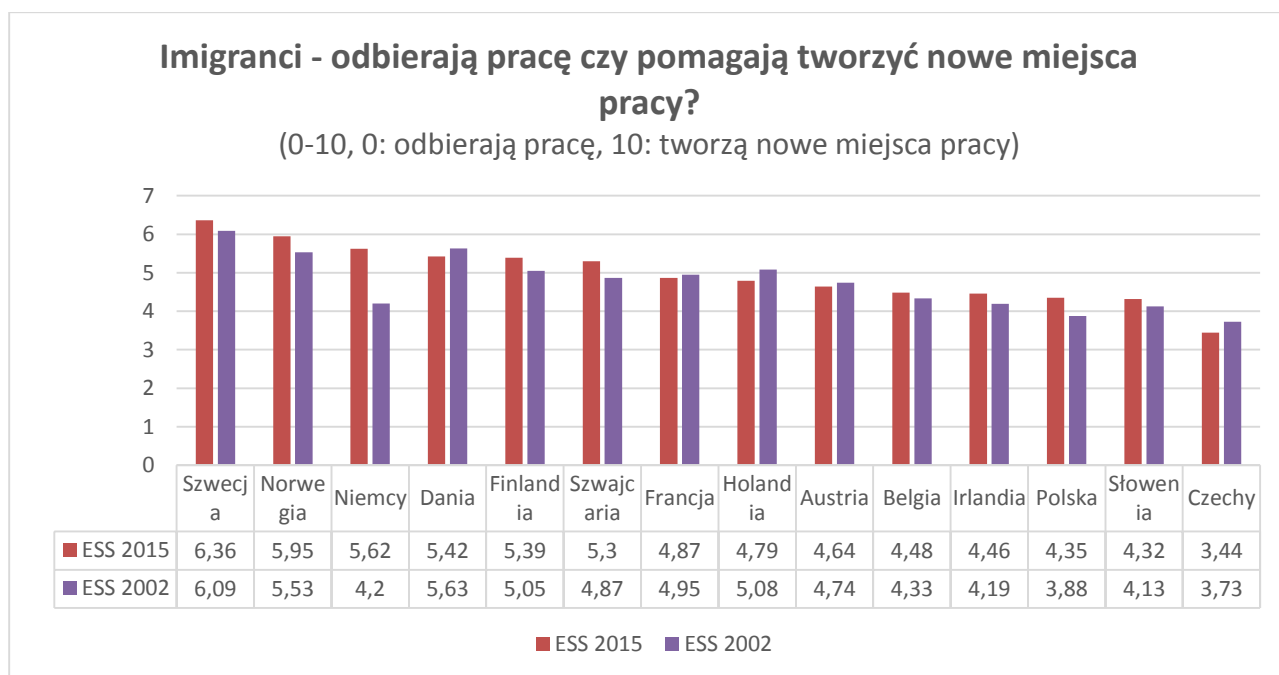
Źródło: ESS 2014-2015 oraz ESS 2002

W porównaniu z 2002 rokiem, **ocena wpływu imigracji na gospodarkę kraju przyjmującego** stała się bardziej pozytywna w: Szwajcarii, Szwecji, Niemczech, Norwegii, Finlandii, Irlandii, Danii, Polsce. Jednocześnie w porównaniu z 2002 rokiem, poglądy dotyczące wpływu imigracji na gospodarkę kraju zmieniły się na bardziej negatywne w: Austrii, Francji, Belgii, Słowenii, Czechach. Pokazuje to, że przede wszystkim respondenci z krajów, gdzie już we wcześniejszej edycji wyrażano nieprzychylnie opinie na temat wpływu imigracji na gospodarkę, zmienili swoje nastawienie na jeszcze bardziej nieprzychylnie. (Wyjątkiem jest tu Austria, która z profilu „przyjaznego wobec imigracji” zmieniła profil na „krytyczny wobec imigracji”). Respondenci z krajów gdzie wyrażane są poglądy o użyteczności/ korzystności migracji, bardziej wyraźnie deklarują swoje pozytywne postawy. Porównanie granicznych wartości (średniej arytmetycznej odpowiedzi z najbardziej przychylnego i najbardziej nieprzychylnego kraju) pokazuje polaryzację postaw wobec imigrantów. Różnica między postawami najbardziej pozytywnymi i najbardziej negatywnymi w 2014-2015 roku jest większa niż w 2002 roku.

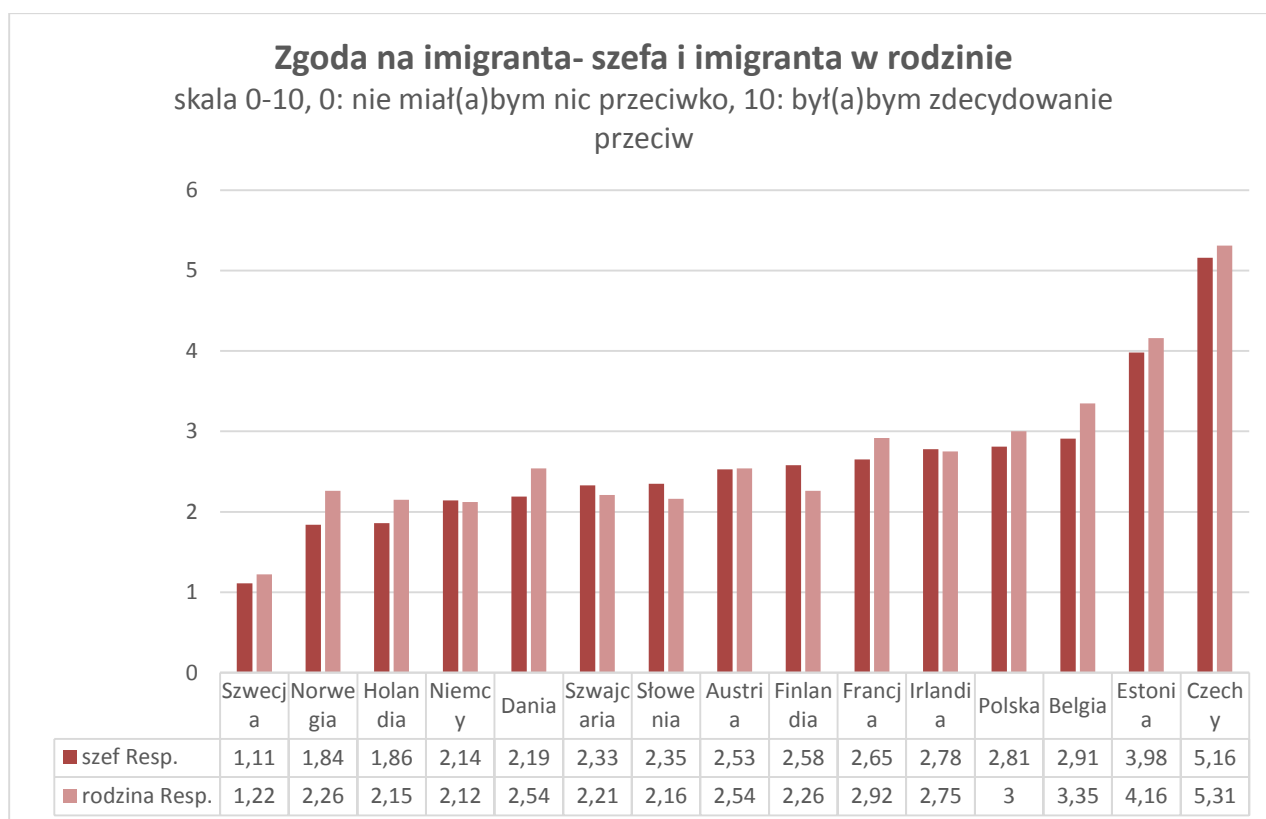
W porównaniu z 2002 rokiem, **ocena wpływu imigracji na kulturę kraju przyjmującego** stała się bardziej pozytywna w Szwecji, Niemczech i Francji. Ocena wpływu imigracji na kulturę stała się bardziej nieprzychylna w: Finlandii, Szwajcarii, Polsce, Austrii, Czechach. Podobnie jak w przypadku pytania o znaczenie imigracji dla gospodarki kraju, również tutaj nastąpiła pewna radykalizacja poglądów: wzrosła różnica między średnią z kraju najbardziej przychylnego oraz średnią z kraju najbardziej krytycznego wobec imigracji.

W tych pytaniach zwraca uwagę bardzo niska pozycja Czech i Słowenii. Na kolejnych slajdach będzie jeszcze pokazana Estonia, gdzie postawy wobec imigrantów też są bardzo negatywne. Na pierwszy rzut oka są to kraje podobne do Polski (b. kraje bloku komunistycznego, które przeszły transformację ustrojową). Ale jest też bardzo ważna różnica, która może wpływać na kształtowanie postaw wobec migracji. W Polsce po 1989 roku zmienił się ustrój, ale państwo jest to samo, wspólnota narodowa jest ta sama. Z kolei w tych trzech państwach, które wyróżniają się dość zamkniętymi postawami wobec migrantów, zmienił się nie tylko ustrój, ale też państwo. Przed transformacją w państwach bloku komunistycznego, Estonia była częścią Związku Radzieckiego, Czechy należały do Czechosłowacji, a Słowenia stanowiła część Jugosławii. Na ogół w państwach młodych, będących na etapie budowania, konstruowania wspólnoty narodowej, wszelkie zjawiska, które mogą osłabiać tę wspólnotę, są postrzegane negatywnie, jako zagrożenie. Przekłada się to również na postawy wobec imigrantów, których napływ może być rozumiany jako szkodliwy dla kształtującej się od niedawna zbiorowej tożsamości narodowej.

Polska (obok Słowenii i Czech) jest wśród państw, których respondenci deklarują, że imigranci raczej zabierają miejsca pracy niż pomagają tworzyć nowe miejsca pracy. Pod tym względem jednak opinia Polaków o obecności imigrantów na rynku pracy poprawiła się w porównaniu z edycją 2002. Podobnie jak w przypadku wcześniej prezentowanych pytań, nastąpiła polaryzacja odpowiedzi: jest większa różnica (niż w 2002 r.) między odpowiedziami z krajów najbardziej przyjaznych imigrantom oraz krajów najbardziej zamkniętych wobec imigrantów.

W badaniu ESS wykorzystano również pewne elementy skali dystansu społecznego Bogardusa, która pozwala na zmierzenie, czy ludzie są skłonni do utrzymywania kontaktów z przedstawicielami odmiennych grup i mniejszości. Skala ta przewiduje pytania o różne typy kontaktów (od dalszych, np. pytania o zgodę respondenta na to, aby migranci mieszkali w jego kraju - do bliższych, np. pytania o potencjalną akceptację sytuacji, w której migrant poślubia kogoś z rodziny respondenta). W Europejskim Sondażu Społecznym zadano pytanie o to, czy respondent byłby przeciwny temu, aby imigrant innej rasy/ grupy etnicznej został mianowany jego szefem oraz czy byłby przeciwny temu, aby taki imigrant poślubił kogoś z rodziny pytanego. Najbardziej otwarci na taką sytuację byli mieszkańcy Szwecji, Norwegii, Holandii. Najwięcej zastrzeżeń do imigranta jako potencjalnego szefa lub potencjalnego członka rodziny mieli respondenci z Czech, a także z Estonii oraz Belgii. Dość zaskakujące jest natomiast, że w niektórych krajach – zwłaszcza Szwajcarii, Słowenii, Finlandii – respondenci deklarowali większą akceptację sytuacji, która na skali dystansu społecznego teoretycznie wymaga więcej tolerancji (imigrant poślubiający kogoś z rodziny respondenta) niż sytuacji która zakłada utrzymanie większego dystansu społecznego od imigranta (imigrant jako szef respondenta). Wiąże się to prawdopodobnie z pokazywaną wcześniej większą tolerancją społeczeństw przyjmujących wobec związanych z imigracją zmian w sferze kultury (wartości) niż do zmian w sferze gospodarki (a więc również obecności imigrantów na rynku pracy).

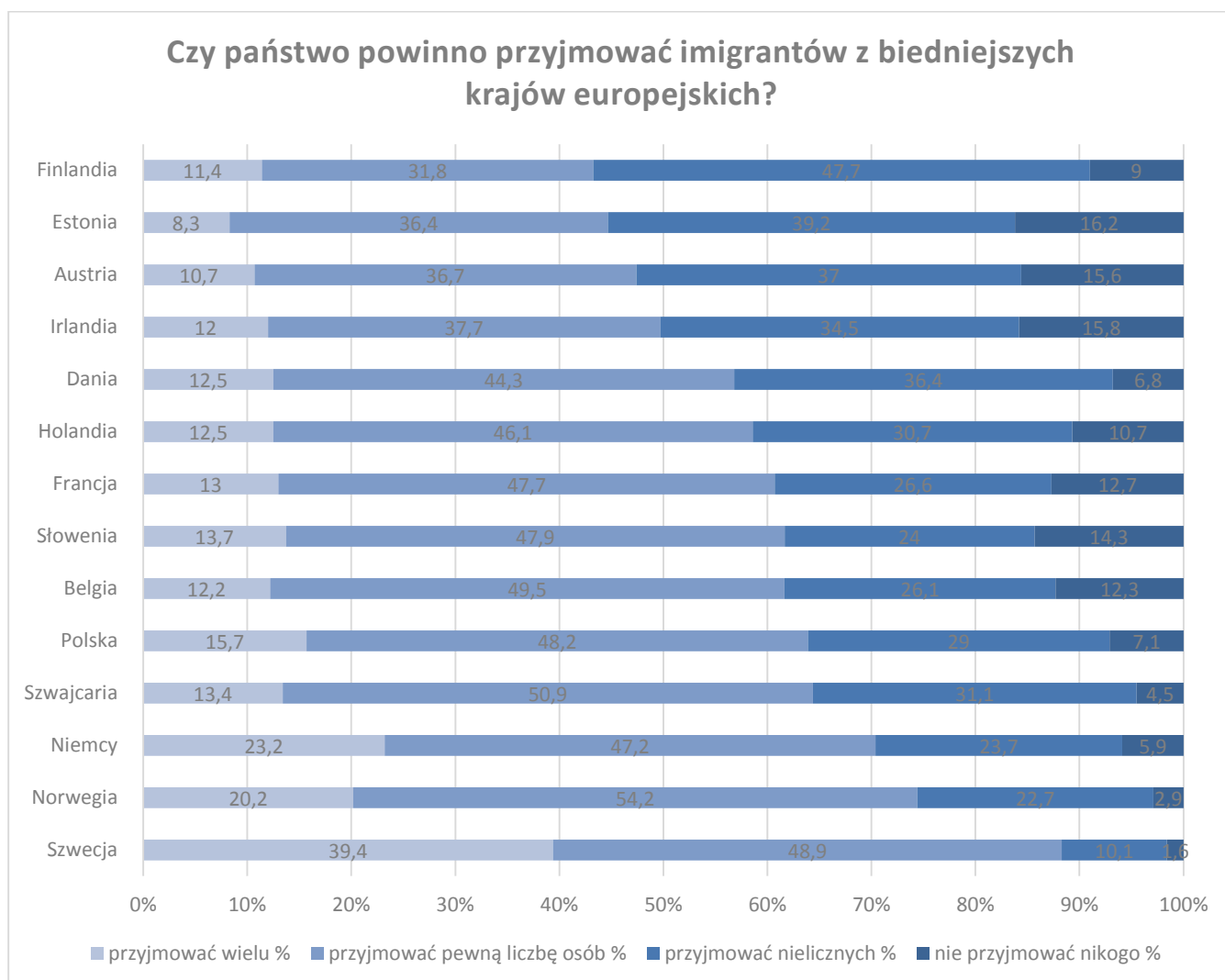
Źródło: ESS 2014-2015

Zróżnicowanie poglądów wobec różnych grup imigrantów oraz w zależności od polityki integracyjnej kraju przyjmującego

Kolejne dwie tabele dotyczą przyjmowania imigrantów z biedniejszych krajów europejskich oraz pozaeuropejskich (w domyśle chodzi o imigrantów zarobkowych, nie jest to jednoznacznie stwierdzone w pytaniu). (Czy państwo powinno przyjmować imigrantów z biedniejszych krajów europejskich? Czy państwo powinno przyjmować imigrantów z biedniejszych krajów pozaeuropejskich?). Respondenci z poszczególnych państw zostali uszeregowani według odsetka pozytywnych odpowiedzi (suma odpowiedzi „przyjmować wielu” i „przyjmować pewną liczbę”). Zestawienie tak skonstruowanych tabel pokazuje, że krajami najbardziej przychylnymi wobec przyjmowania imigrantów są w obu przypadkach Szwecja, Norwegia, Niemcy i Szwajcaria.

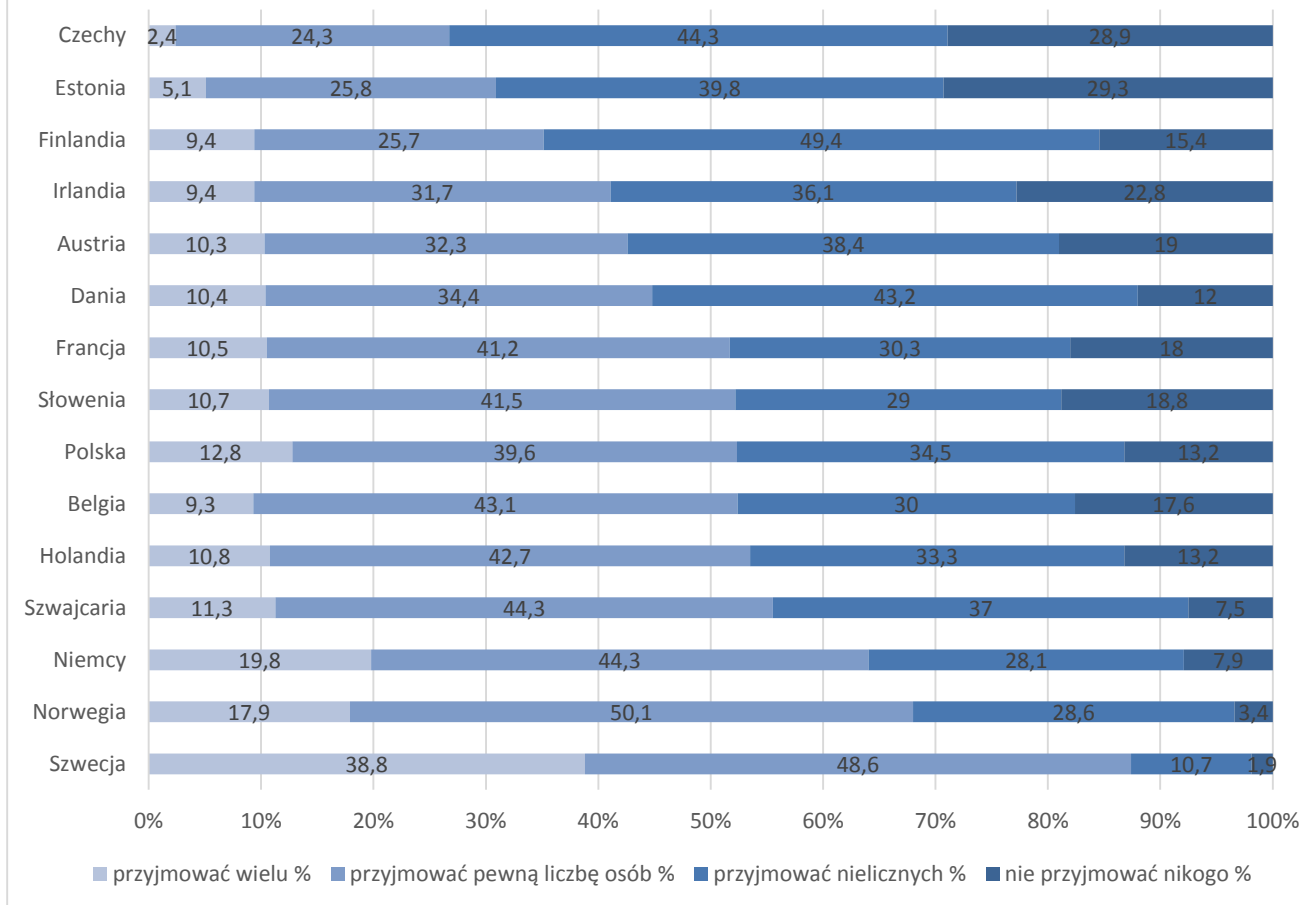
Bardziej przychylnie są postawy demonstrowane wobec imigrantów z krajów europejskich, niż pozaeuropejskich. Jedną z przyczyn może być postrzegana bliskość kulturowa krajów europejskich, co wpływa na oczekiwanie, że takie grupy będą się szybciej adaptować i integracja przebiegnie bez konfliktów.

Polacy opowiadają się w zasadzie za przyjmowaniem takich imigrantów (wielu z nich lub części z nich). W sumie 63,9% osób zadeklarowało, że państwo powinno przyjmować wielu” lub „przyjmować pewną liczbę” imigrantów z państw europejskich. Z kolei nieco ponad 52% respondentów uważa, że należy „przyjmować wielu” bądź „przyjmować pewną liczbę” imigrantów z biednych państw pozaeuropejskich. Powtarza się więc wzór widoczny również w przypadku innych krajów, że postawy wobec imigrantów z państw pozaeuropejskich są mniej otwarte niż postawy wobec imigrantów z państw europejskich.

Źródło: ESS 2014-2015

Czy państwo powinno przyjmować imigrantów z biedniejszych krajów pozaeuropejskich?

Źródło: ESS 2014-2015

Kolejna tabela porównuje postawy wobec imigrantów w poszczególnych państwach w kontekście wielkości populacji imigranckiej w danym kraju (wyrażonej w procentach ogółu populacji) oraz w kontekście efektywności polityki migracyjnej (wyrażonej wskaźnikiem MIPEX). Mipex, czyli Migrant Integration Policy Index, to międzynarodowy system porównywania państwowych polityk integracji imigrantów. Poszczególne państwa ocenia się w skali od 1 do 100, przy czym 100 to modelowe równe szanse dla imigrantów czyli najbardziej efektywna polityka integracji. W ten sposób porównuje się 38 krajów na czterech kontynentach. Podczas tej oceny bierze się pod uwagę takie obszary polityki jak dostęp imigrantów do rynku pracy, przepisy dotyczące łączenia rodzin, edukacji, partycypacji politycznej, możliwość otrzymania statusu długoterminowego rezydenta, dostępność naturalizacji, przepisy antidyskryminacyjne i dotyczące dostępu do służby zdrowia (w sumie jest to 167 wskaźników).

Zestawienie poniżej pokazuje, że kraje, które mają szczególnie efektywną politykę integracji imigrantów są też często państwami, gdzie respondenci są bardziej przychylnie nastawieni do przyjmowania cudzoziemców. Dotyczy to zarówno przyjmowania imigrantów tej samej rasy/ grupy etnicznej, jak też przyjmowania imigrantów innej rasy/ grupy etnicznej. Widać to zwłaszcza na przykładzie państw skandynawskich: Szwecji i Norwegii, oraz Niemiec – państw, które mają wysoki wskaźnik MIPEX, a jednocześnie respondenci z tych krajów najczęściej udzielają pozytywnych odpowiedzi na pytania dotyczące przyjmowania imigrantów w ich państwie. Wy tłumaczenie może być takie, że kraje w których imigranci dobrze się integrują, są sprawnie włączani do społeczeństwa przyjmującego, są najmniej narażeni na dyskryminację i marginalizację – to jednocześnie kraje, w których imigracja jest najmniej konfliktogenna w odczuciu jednostek, z perspektywy społeczeństwa przyjmującego. Jeśli w danym kraju polityka integracyjna zapewnia spójność społeczną, to imigranci nie są postrzegani jako zagrożenie i postawy wobec nich są bardziej otwarte. Zbieżność wysokiego wskaźnika MIPEX z otwartymi postawami wobec imigracji jest obserwowana w szczególności w państwach, gdzie odsetek imigrantów w populacji jest znaczący, co potwierdza słuszność wyjaśnienia o pozytywnej ocenie migrantów, gdy są oni sprawnie włączani do społeczeństwa przyjmującego.

Z drugiej strony niektóre państwa o niskim wskaźniku MIPEX – zwłaszcza Szwajcaria – deklarują jednocześnie dużą otwartość na przyjmowanie imigrantów (tej samej rasy/ grupy etnicznej). Prawdopodobnie zatem oprócz polityki integracyjnej i otoczenia instytucjonalnego w danym kraju na postawy wobec imigrantów wpływają też np. uwarunkowania historyczne, w tym tradycja przyjmowania grup imigranckich.

	MIPEX score 2014	% imigrantów w populacji danego kraju*	ESS 2014-15: czy zezwalać na przyjazd imigrantów tej samej grupy etnicznej?***	ESS 2014-15: czy zezwalać na przyjazd imigrantów innej grupy etnicznej co większość społeczeństwa?***
Szwecja	80	15,9	94,5	92,4
Finlandia	71	5,4	65,1	46,9
Belgia	70	10,4	73,2	58,9
Norwegia	69	13,8	84	76,5
Niemcy	63	11,9	90,9	76,7
Holandia	61	11,7	72	67,3
Dania	59	9,9	83,2	61,3
Francja	54	11,6	74,2	61,7

Irlandia	51	15,9	60,9	52,6
Estonia	49	16,3	72	46,2
Słowenia	48	11,3	75,1	64,1
Austria	48	15,7	68,9	51
Szwajcaria	46	28,9	84,4	62,9
Czechy	45	4	42,6	27,8
Polska	43	1,7	68,3	57,3

* Dane ONZ 2013 (dane nt. osób urodzonych poza krajem zamieszkania, w przypadku niedostępności tych danych – osób z obywatelstwem innym niż kraju zamieszkania)

** Suma odpowiedzi „zezwać wielu osobom” + „zezwać pewnej liczbie osób”

Polska w porównaniu z innymi krajami biorącymi udział w Europejskim Sondażu Społecznym ma bardzo niski wskaźnik MIPEX. (I tak jednak wzrósł on w ostatnich latach, ponieważ w 2012 r. weszła w życie nowa ustawa o obywatelstwie polskim, która podniosła ocenę naszej polityki integracyjnej). Jednocześnie jak na kraj z tak niskim wskaźnikiem MIPEX odnotowuje się zaskakująco pozytywne postawy wobec imigrantów. Wyjaśnieniem może być fakt, że odsetek imigrantów w populacji kraju jest niewielki; oznacza to, że z jednej strony państwo nie traktuje priorytetowo polityki integracyjnej ponieważ dotyczy ona małej liczby osób, a z drugiej strony braki tej polityki nie są zauważane przez przeciętnego obywatela, ponieważ dotyczy ona niewielkiej liczebnie populacji.

Respondenci ESS byli również proszeni oszacowanie odsetka imigrantów w populacji Polski. („Na każdym 100 mieszkańców Polski, ilu P. zdanem urodziło się poza naszym krajem?”). Średnia odpowiedzi (9,14), jak i mediana (5) wskazuje na skłonność do przeszacowania liczebności imigrantów w Polsce. Jednocześnie 19,9% respondentów² podało odpowiedzi „1 na 100 mieszkańców” oraz „2 na 100 mieszkańców”, które można uznać za najbardziej prawidłowe w świetle danych ONZ.

Co wpływa na postawy Polaków wobec imigrantów, w tym uchodźców?

Dane pokazują, że deklarowane postawy Polaków wobec uchodźców są szczególnie życzliwe i otwarte, pod tym względem przodujemy wśród państw europejskich analizowanych w badaniu. Również w edycji Europejskiego Sondażu Społecznego z 2002 r. Polacy wykazywali

² Odsetek liczony od wszystkich odpowiedzi, włączając „nie wiem” i brak odpowiedzi.

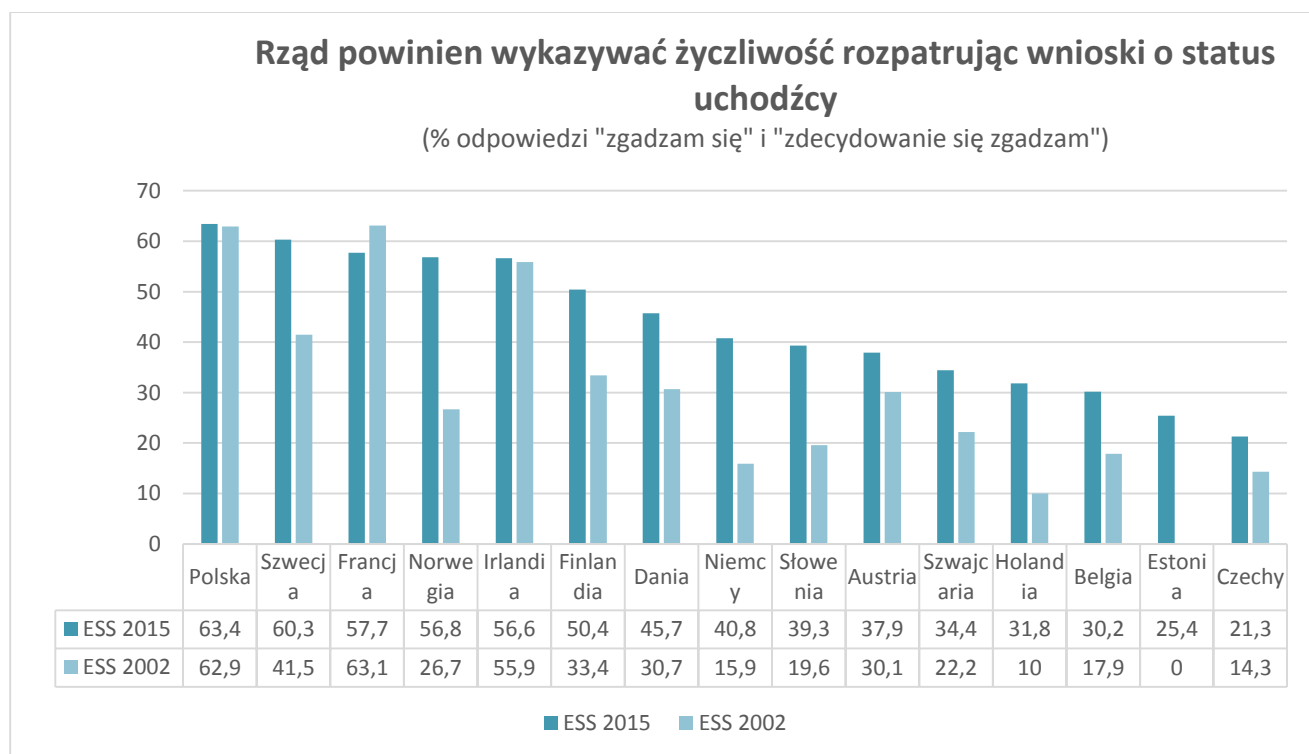
bardzo otwarte i przyjazne postawy wobec uchodźców, czym wyróżniali się wśród respondentów innych państw biorących udział w badaniu. Wydaje mi się, że można to tłumaczyć specyfiką polskiego przekazu kulturowego, w którym dominuje romantyczny wizerunek uchodźcy – patrioty walczącego o ojczyznę. Myślę, że już na etapie socjalizacji szkolnej taki przekaz jest w Polsce dość intensywny. Takie wyobrażenie jest ważną częścią polskiej kultury co najmniej od XIX wieku, Wielkiej Emigracji, romantycznych poetów tworzących na obczyźnie. Również cała historia emigracji politycznej z Polski po zakończeniu II wojny światowej umacnia pozytywny wizerunek uchodźcy.

Ponadto uważam, że wielu respondentów odpowiadając na to pytanie zwłaszcza w pierwszych miesiącach prowadzenia badania (całość odbyła się IV-IX 2015) mogła postrzegać zjawiska uchodźstwa do Polski przez pryzmat toczącego się konfliktu na Ukrainie³. Z powodu tego konfliktu do Polski przybywa coraz więcej imigrantów z Ukrainy, również od 2014 r. rośnie ilość wniosków o status uchodźcy składanych przez Ukraińców. Jest to więc postrzeganie uchodźstwa przez pryzmat grupy, która do tej pory stosunkowo łatwo i szybko integrowała się ze społeczeństwem przyjmującym. Wpływ na pozytywne postawy ma więc podobieństwo kulturowe, szybkie uczenie się języka polskiego, brak radykalnych różnic religijnych, a także wieloletnie doświadczenia obecności społeczności imigrantów ukraińskich w Polsce (zarobkowych). Również bardzo negatywne postrzeganie Rosji jako agresora w tym konflikcie mogło przyczynić się do chęci niesienia pomocy wymuszonym imigrantom (*forced migrants*) z Ukrainy.

Obie edycje ESS (2002 oraz 2015) pokazały stabilne pozytywne postawy Polaków wobec uchodźstwa. W krajach innych niż Polska na przestrzeni 12 lat dzielącej oba badania postawy wobec uchodźców dynamicznie się zmieniały. W Europie otwartość wobec uchodźców znacznie wzrosła w porównaniu z 2002 rokiem. Dotyczy to krajów skandynawskich: Szwecji, Norwegii, Finlandii, Danii, państw niemieckojęzycznych, państw Beneluksu. Natomiast we Francji poparcie wobec otwartej polityki azylowej wyraźnie zmalało.

³ Według zestawień statystycznych UDSC, w całym 2014 r. 2253 Ukraińców złożyło wniosek o status uchodźcy w Polsce. Z kolei w pierwszym półroczu 2015 złożono 4199 wniosków o status uchodźcy. Najliczniejszą grupą (ponad połowa wniosków) byli Rosjanie, w tym 91% osoby narodowości czeczeńskiej. Obywatele Ukrainy i w I półroczu 2015 zajmują drugie miejsce pod względem liczby wniosków – 1345 osób, czyli 1/3 wszystkich aplikujących. 82% spośród nich deklarowało narodowość ukraińską). <http://udsc.gov.pl/wp-content/uploads/2014/12/Komentarz-do-danych-dotycz%C4%85cych-zestawienia-za-pierwsze-p%C3%B3%C5%82rocze-2015-roku.pdf>

Po zestawieniu omawianych danych z danymi poprzedniej tabeli wydaje się, że w Polsce istnieje małe zróżnicowanie w zakresie postaw wobec imigrantów (w ogóle) oraz uchodźców (jako specyficznej grupy imigrantów). Wskazują na to cytowane wcześniej dane o opiniach na temat zezwalania na przyjazd imigrantów z tej samej grupy etnicznej bądź z innej grupy etnicznej. Natomiast w innych krajach (nawet państwach skandynawskich, czyli raczej przychylnych imigracji) takie zróżnicowanie rysuje się dużo silniej: odsetek osób akceptujących imigrację jest znacznie wyższy niż odsetek osób akceptujących uchodźców.

Źródło: ESS 2014-2015 oraz ESS 2002

Kontekst społeczno-polityczny wpływający na postawy wobec uchodźstwa szybko się zmieniał w ostatnich miesiącach. Miała na to wpływ częsta obecność w mediach tematu relokacji uchodźców w państwach Unii Europejskiej (zwłaszcza imigrantów z Syrii, Erytrei, Afganistanu), upolitycznienie tej kwestii podczas kampanii wyborczej (przed wyborami parlamentarnymi 25 października), a w listopadzie dodatkowo zamachy terrorystyczne we Francji i związana z nimi panika moralna dotycząca imigrantów muzułmańskich. Toteż kontekst, w którym obecnie analizujemy kwestię postaw wobec napływu uchodźców może być nieco inny niż kontekst, w którym udzielano odpowiedzi na to pytanie. Interpretując dane o pozytywnych postawach wobec imigrantów należy pamiętać, że prawdopodobnie ma na nie wpływ postrzeganie napływu uchodźców jako konsekwencji kryzysu politycznego na Ukrainie i konfliktu rosyjsko-ukraińskiego. Dopiero w ostatnich miesiącach większy wpływ na postawy

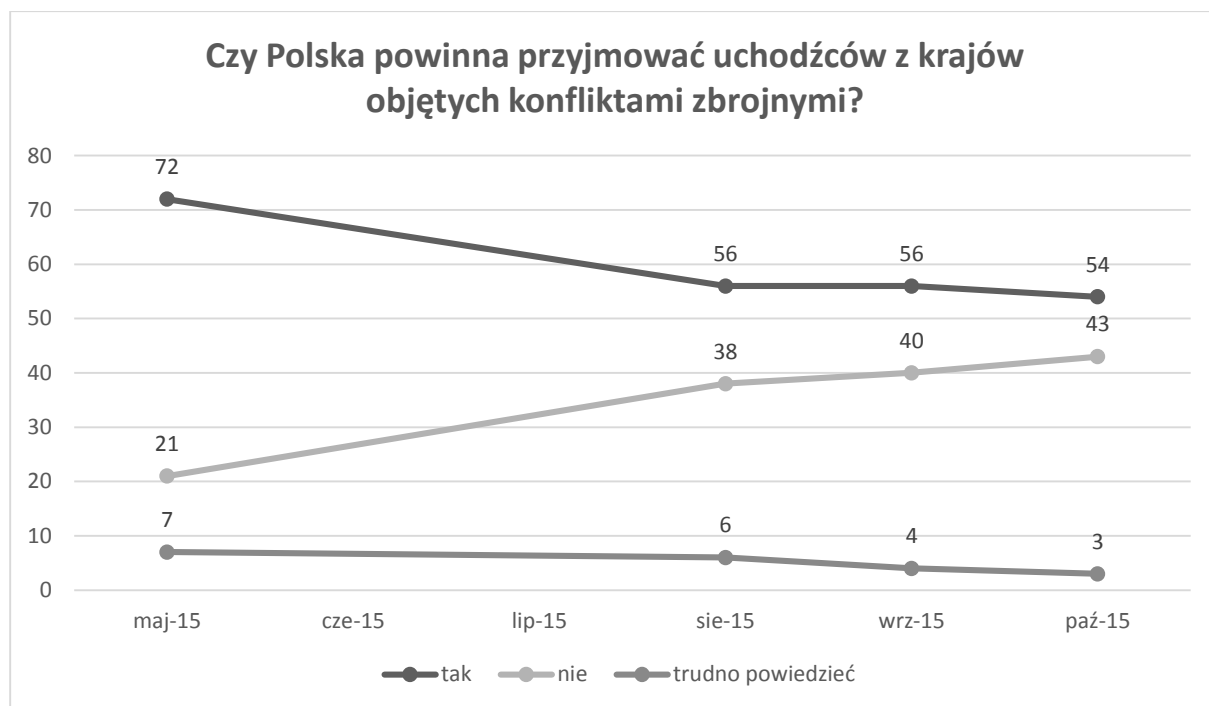
wobec uchodźstwa ma kwestia wymuszonej imigracji z Syrii i innych państw pozaeuropejskich. Dane ESS wskazują, że otwartość wobec imigrantów z grup etnicznych odmiennych niż społeczeństwo przyjmujące jest mniejsza.

Należy pamiętać o jeszcze jednym aspekcie badania postaw wobec imigrantów w Polsce. Polska jest krajem niemal homogenicznym etnicznie, a poglądy na temat zróżnicowania kulturowego oraz imigrantów są traktowane bardziej w kategoriach teoretycznej refleksji nad pewnymi procesami, niż w kategoriach odnoszenia się do zjawiska rzeczywiście doświadczanego. Pokazują to zresztą odpowiedzi na pytanie o częstotliwość kontaktów z osobami innej rasy lub grupy etnicznej. Respondenci z Polski najczęściej deklarowali, że nie mają z nimi kontaktów w ogóle (57,3%) lub mają takie kontakty rzadziej niż raz w miesiącu (16,1%). Z kolei 26,7% respondentów stwierdziło, że ma takie kontakty raz w miesiącu lub częściej. W świetle tych danych uzasadnione wydaje się twierdzenie, że przynajmniej w przypadku części respondentów z Polski udzielane odpowiedzi na poglądy wobec mniejszości imigranckich nie stanowią odbicia ich faktycznych zachowań wobec imigrantów. Nie są rezultatem rzeczywistych kontaktów z imigrantami, lecz pewnych przekonań ideologicznych czy światopoglądowych. Poglądy te mogą po części stanowić odbicie autostereotypu Polaka-tolerancyjnego obywatela („spadkobiercy” wielonarodowej Rzeczypospolitej) lub przekonań o konieczności zachowania poprawności politycznej podczas wypowiedzania się na te tematy⁴.

Inne sondaże (prowadzone przez Centrum Badania Opinii Społecznej) pokazują, że medialna eksploatacja zagadnienia uchodźstwa z państw pozaeuropejskich, jak również debaty polityczne dotyczące kwestii uchodźstwa toczące się zwłaszcza intensywnie w okresie od czerwca do października, zdecydowanie miały wpływ na radykalizację poglądów oraz polaryzację opinii. CBOS przeprowadził swoje badanie w maju, sierpniu, wrześniu i październiku – zadając pytanie, czy Polska powinna przyjmować uchodźców z krajów objętych konfliktami zbrojnymi. Dane pokazują, że zdecydowanie zmalała liczba osób opowiadających się za przyjmowaniem uchodźców (o 20 punktów procentowych). Jednocześnie wzrosła liczba respondentów deklarujących, że państwo nie powinno przyjmować imigrantów politycznych. Poza tym zmalał odsetek osób w próbie deklarujących brak zdania na ten temat. Opinie dotyczące tego zagadnienia wyostrzyły się.

⁴ Dziękuję za uwagi do tekstu przekazane przez dr. Jacka Kucharczyka (odnośnie wpływu autostereotypu Polaka na udzielane odpowiedzi) oraz prof. Józefa Niżnika (odnośnie roli poprawności politycznej w konstruowaniu odpowiedzi).

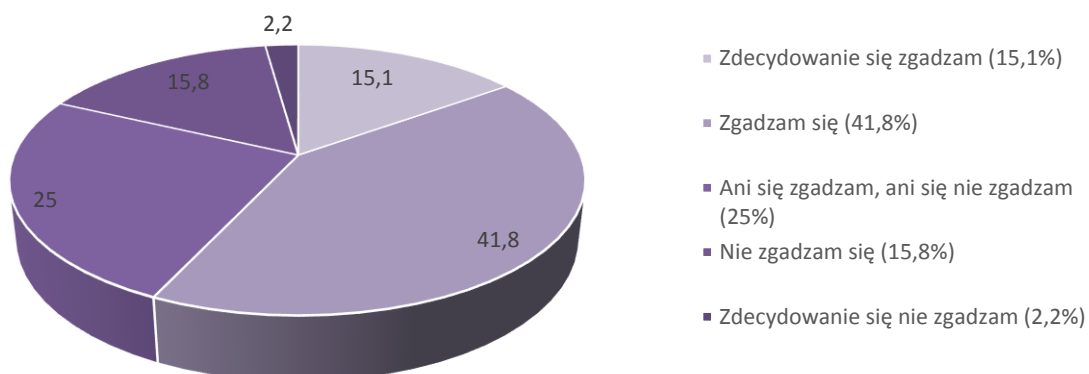
Warto dodać, że nawet jeśli przyjmujemy spadek poparcia wobec obecności uchodźców w Polsce (w badaniu CBOS – z 72% w V 2015 do 54% w X 2015), to nadal poparcie na poziomie powyżej 50% sytuuje nas w czołówce państw europejskich.

Źródło: na podst. danych Centrum Badania Opinii Społecznej http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_149_15.PDF

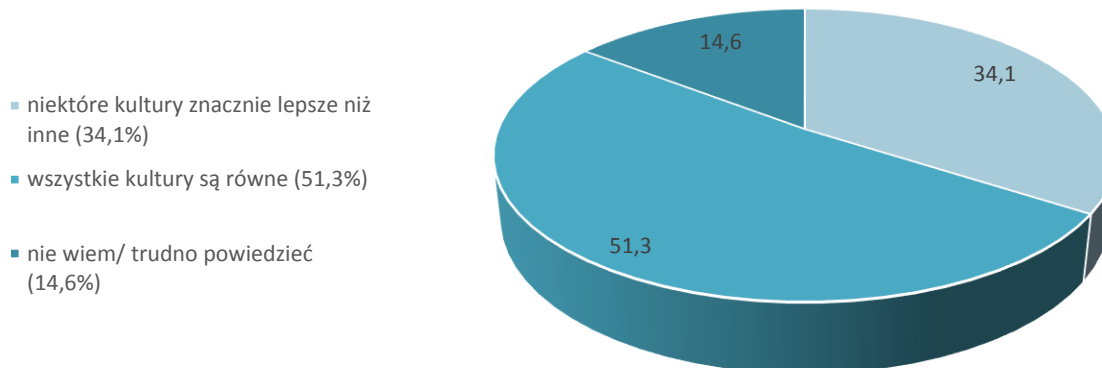
Otwarte postawy wobec imigracji wyjaśniam po części tym, że imigranci w Polsce pochodzą przede wszystkim z krajów bliskich geograficznie i przede wszystkim kulturowo. Wydaje się, że wnioski ten potwierdzają również udzielone odpowiedzi na pytanie „czy dla kraju jest lepiej, gdy niemal wszyscy mają jednakowe zwyczaje i tradycje?”. Większość respondentów (w sumie 56,9%) opowiada się za takim twierdzeniem. Jednocześnie Polacy na ogół dystansują się od twierdzenia, że niektóre kultury mogą być lepsze, a inne gorsze. Ponad 51% respondentów stwierdziło, że wszystkie kultury są równe.

Czy zgadza się P. z twierdzeniem: "dla kraju jest znacznie lepiej, gdy niemal wszyscy mają jednakowe zwyczaje i tradycje"

Źródło: ESS 2014-2015

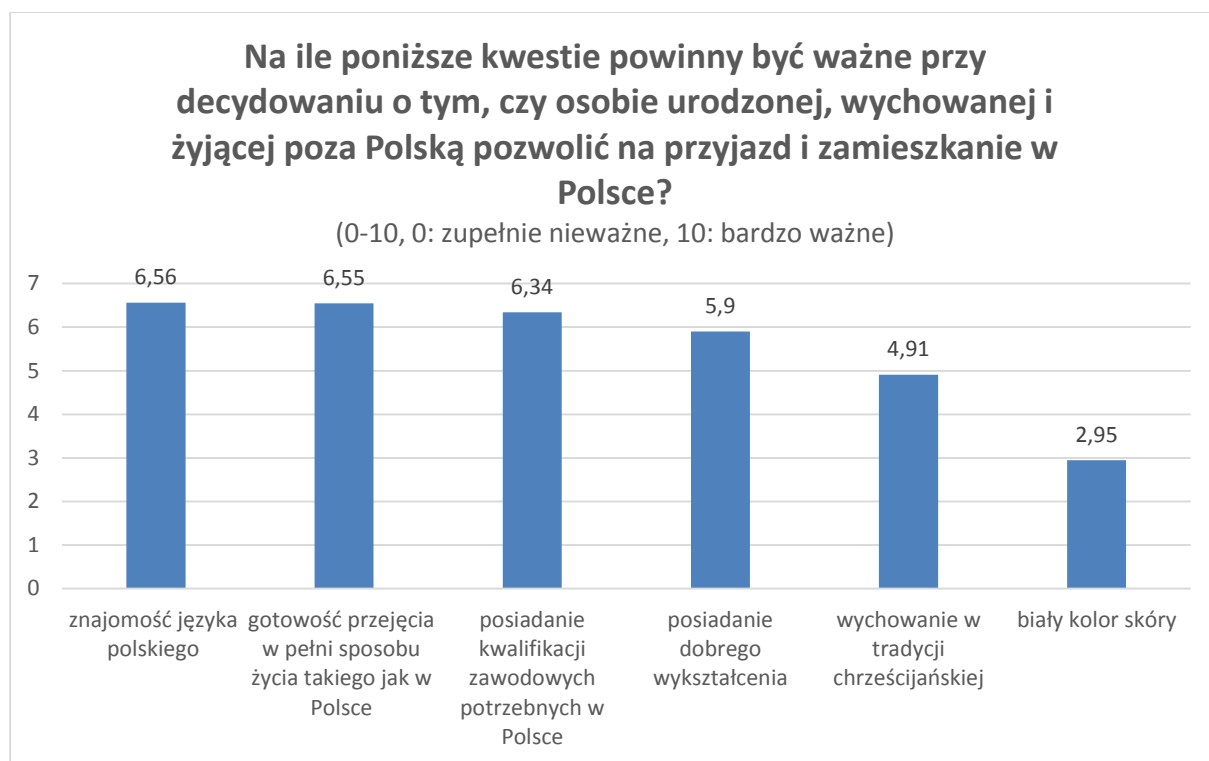
Czy uważa P., że niektóre kultury są zdecydowanie lepsze niż inne czy że wszystkie są równe?

Źródło: ESS 2014-2015

Podczas badania pytano również o to, jakie cechy i osobiste uwarunkowania imigrantów powinny być kluczowe przy przyjmowaniu ich do kraju i zezwalaniu na osiedlanie się w Polsce. Na dwóch pierwszych miejscach znalazły się kwestie dotyczące adaptacji do codziennego życia w Polsce, które respondenci uznali za najważniejsze w procesie przyjmowania cudzoziemców: znajomość języka oraz gotowość przejęcia stylu życia powszechnie akceptowanego w Polsce. Dopiero na kolejnych dwóch miejscach znalazły się czynniki dotyczące integracji ekonomicznej i obecności na rynku pracy (posiadanie kwalifikacji zawodowych przydatnych

w państwie przyjmującym oraz posiadanie wyższego wykształcenia). Jako najmniej ważne oceniono fakt wychowania w tradycji chrześcijańskiej oraz posiadanie białego koloru skóry.

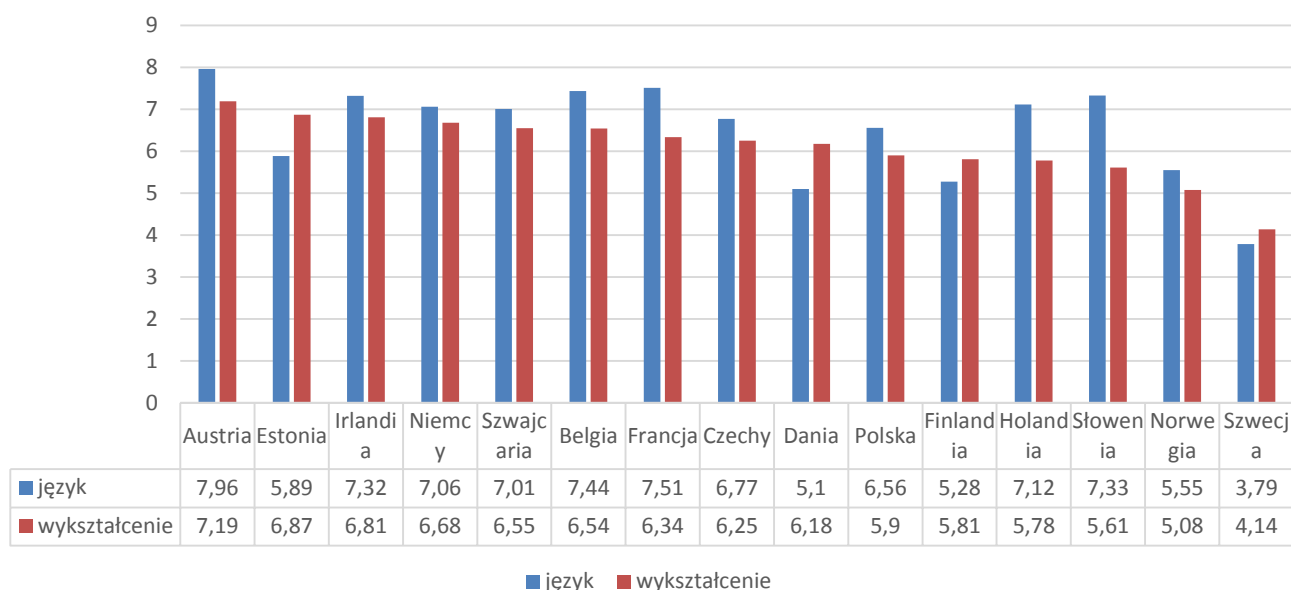

Źródło: ESS 2014-2015

Dwa wybrane pytania o kompetencje i kwalifikacje imigrantów (czy powinno mieć znaczenie posiadanie dobrego wykształcenia? Czy powinna mieć znaczenie znajomość języka kraju przyjmującego?) zostały porównane z danymi z innych krajów europejskich. W większości krajów – podobnie jak w Polsce – umiejętności językowe we wskazanym zakresie uznawano za istotniejsze niż kompetencje zawodowe potencjalnych imigrantów. Tylko w nielicznych krajach (Estonia, Dania, Finlandia, Szwecja) kwalifikacje ewentualnych imigrantów zostały ocenione jako ważniejsze niż kompetencje językowe, umożliwiające szybkie zaadaptowanie się w sferze kulturowej. Respondenci z Norwegii i Szwecji przywiązywali najmniejsze znaczenie do kwestii wykształcenia, a respondenci ze Szwecji i Danii najmniejszą wagę przypisywali znajomości języka; można to wiązać z deklarowanymi na ogół w tych państwach otwartymi postawami wobec imigrantów.

Na ile poniższe kwestie powinny być ważne przy decydowaniu, czy imigrantowi pozwolić na przyjazd i osiedlenie się?

(0-10, 0: nieważne, 10: bardzo ważne)

Źródło: ESS 2014-2015

Podsumowanie

Wstępna analiza wyników najnowszej edycji Europejskiego Sondażu Społecznego pozwala na ukazanie podstawowych trendów w postrzeganiu grup imigranckich oraz dynamiki postaw wobec imigrantów. Niektóre z tych zjawisk mają charakter dość trwały i stanowią powtórzenie trendów pojawiających się w badaniu przeprowadzonym trzynaście lat temu. Przede wszystkim, respondenci w państwach europejskich biorących udział w ESS demonstrują bardziej otwarte postawy wobec imigrantów z państw europejskich niż wobec imigrantów z państw pozaeuropejskich. Podobna prawidłowość jest odnotowana w przypadku pytań o imigrantów tej samej lub różnej rasy / grupy etnicznej. Deklarowane postawy wobec imigrantów tej samej rasy lub grupy etnicznej są bardziej przychylne niż postawy wobec imigrantów innej rasy lub grupy etnicznej

W porównaniu z 2002 r. nastąpiła polaryzacja postaw: respondenci w państwach oceniających migrację jako wpływającą pozytywnie na gospodarkę i kulturę umocnili się w swoich poglądach; podobnie respondenci w państwach, gdzie średnie oceny migracji były niskie w edycji ESS 2002, jeszcze gorzej oceniają efekty imigracji na gospodarkę i kulturę kraju. Prawdopodobnie należy to wiązać z intensyfikacją procesów migracyjnych do poszczególnych krajów europejskich. Dla coraz większej liczby respondentów zjawisko migracji stało się

realnym, mającym bezpośrednie przełożenie na ich życie procesem; z imigrantami mają styczność w codziennych interakcjach. W związku z tym coraz rzadziej wybierane są odpowiedzi ze środka skali (oznaczające brak zdecydowania lub postawy najbardziej obojętne wobec zjawiska). Natomiast wzrasta częstotliwość udzielania odpowiedzi skrajnych – zarówno zdecydowanie pozytywnych, jak też zdecydowanie negatywnych. Przekładają się one na postrzegania na poziomie międzykrajowym polaryzację poglądów wobec imigracji.

Zdaniem respondentów z Polski, państwo powinno przyjmować i zezwalać na zamieszkanie tym cudzoziemcom, którzy znają język kraju przyjmującego i są gotowi przejąć styl życia utrwalony w Polsce, natomiast czynniki ułatwiające integrację w sferze ekonomicznej (posiadanie kwalifikacji brakujących w Polsce, wykształcenie) mają mniejsze znaczenie. Ponadto Polska jest w czołówce państw europejskich, których respondenci deklarują otwartość wobec uchodźców. Postawy Polaków wobec uchodźców są porównywalnie przychylnie jak w przypadku imigrantów w ogóle (zarówno cudzoziemców z tej samej grupy etnicznej, jak i z różnych grup etnicznych). Natomiast w przypadku respondentów z innych europejskich państw postawy wobec uchodźców są zazwyczaj mniej otwarte niż wobec imigrantów w ogóle.

BIBLIOGRAFIA:

CBOS, *Polacy o uchodźcach – w internecie i w „realu”*, Komunikat z badań 149/2015, dostępny w Internecie: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_149_15.PDF

Ladrech, R. (2010), *Europeanization and National Politics*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Levy C. (2010), *Refugees, Europe, Camps/State of Exception: “Into The Zone”, the European Union and Extraterritorial Processing of Migrants, Refugees, and Asylum-seekers (Theories and Practice)*, *Refugee Survey Quarterly* vol. 29 (1): ss. 92-119. DOI: 10.1093/rsq/hdq013

Łukasiewicz K. (2011), *„Integracja” po polsku. Strategie adaptacyjne uchodźców czeczeńskich w Polsce*, *Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny* nr 2(140).

Marody M. (1976), *Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy. Analiza metodologiczna zasad doboru wskaźników w badaniach nad postawami*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

McLaren L. M. (2015), *Immigration and perceptions of national political systems in Europe*, Oxford University Press.

McLuhan M. (1964), *Understanding media: The extensions of man*, Massachusetts University Press, Cambridge, Massachusetts

Nowak S. (red.), *Teorie postaw*, Warszawa 1973, PWN

Urząd ds. Cudzoziemców, *Główne trendy migracyjne '15. Raport*, <http://udsc.gov.pl/wp-content/uploads/2014/12/Komentarz-do-danych-dotycz%C4%85cych-zestawienia-za-pierwsze-p%C3%B3%C5%82rocze-2015-roku.pdf>

Weber H. (2015), *National and regional proportion of immigrants and perceived threat of immigration: A three-level analysis in Western Europe*, "International Journal of Comparative Sociology", Vol. 56(2), pp. 116–140

Ząbek M., Łodziński S. (2008), *Uchodźcy w Polsce. Próba spojrzenia antropologicznego*, Warszawa, wyd. Polska Akcja Humanitarna, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UW.